

Вільям КОВАЛЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
практичної психології,
Класичний приватний
університет, м. Запоріжжя

Ключові слова: денотативна дидактологістика, ідеальні явища, розум, інтелект, типи знаків, денотати, текстовізований розум.

У статті розглянуто теоретико-методологічні та методико-технологічні основи існування у наукових текстах явищ, природа яких ідеальна за походженням у вигляді «витворів думок», тобто ідей авторів текстів. Вони зафіксовані знаками чотирьох типів, денотати яких презентують різні аспекти текстовізованого розуму вчених.

Теоретико-методологічні основи існування ідеальних явищ подані науками, предметна сфера яких представлена мисленням та його результатами у вигляді думок, роздумів, міркувань (психологія, логіка, фахова наука), а також науками, предметна сфера яких

УДК 37.013.3:165.243:159.953.5/164.2

ДЕНОТАТИВНА ДИДАКТОЛОГІСТИКА У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ЗМІНА ФІЛОСОФСЬКИХ ПРІОРИТЕТІВ

© Коваленко В., 2015

стосується типів знаків та механізмів утворення їх денотатів (лінгвістика, термінологія, концептологія, математика) у їх синергетичному взаємозв'язку. Взаємозв'язок між ними визначається двома законами, що обґрунтовують співвідношення типів знаків (слів, термінів, концептів і математичних знаків) у структурі текстовізованого розуму. Методико-технологічні основи в контексті денотативної дидактологістики зумовлені оволодінням вченими, викладачами та студентами технологіями відображення (і підрахунку) типів знаків у наукових текстах і визначення статусу образу мислення авторів: професійний (ЗУН) чи професіональний (розум) у їх пріоритетно денотативному співвідношенні.

Методологічною основою розвитку науки в цілому вчені вважають матеріалістичну філософію, яка протягом століть обґрунтовувала і певною мірою визначала пріоритет природничонаукової парадигми у сфері освіти в усьому світі. Оскільки матеріалістична філософія розвивалась у протиставленні іншій – ідеалістичній – філософії, до них сформувалось досить стійке оцінне ставлення: матеріалістична філософія – це правильна (від «правило»), істинна, хороша філософія, а ідеалістична філософія, яка була визнана методологічною основою релігійних вдумок, вірувань, – це неправильна, хибна, погана (з точки зору науки). І таке позиційне розмежування двох видів філософії залишається й понині.

Разом з тим термінологічний аналіз засвідчує, що і матеріалістична (від «матерія»), й ідеалістична (від «ідея») філософії мають принципово однакові права щодо існування предметних сфер стосовно науково-дослідних інтересів, оскільки існують об'єктивно і незалежно від учених-науковців. Але історично сформована оцінна позиція відносно ідеалістичної філософії негативно впливала на наукове дослідження та розвиток явищ, предметна сфера яких ідеальна за своєю суттю. І є значна кількість фактів, які свідчать про негативну оцінку, яку вчені давали таким явищам (ставлення до психічних явищ, які є ідеальними за своєю суттю, оцінювання кібернетики на перших етапах її становлення як вигадки буржуазних учених, оскільки гр. *cybernetics* – мистецтво управляти, інформація тощо термінологічно не мають *очевидного* предметно-матеріалізованого змісту, як, до речі, і логістика – мистецтво міркувати та багато інших).

Мета статті – привернути увагу вчених, перш за все, у сфері педагогіки та дидактики, до об'єктивно існуючих явищ, природа яких ідеальна за своєю суттю, визначити об'єктивність та специфіку засобів їх існування, використання яких (засобів) сприятиме усвідомленню досить важливої складової формування такої предметної сфери освіти, як професійний розум, інтелект, фахове розуміння у вищій школі. При цьому ми використовуємо лексичне спро-

шення сутності терміна «ідея» – як «вигадка», тобто «витвір думки», і сподіваємось, що це сприятиме розумінню предметної сфери, яку ми номінуємо «ідеальна за походженням, природою» тощо.

Зазначену мету ми розглянемо на прикладі дидактології, предметною сферою якої постають текстовізовані думки, роздуми, міркування вчених, що відображені ними текстах підручників, навчальних посібників, статей, монографій як основних засобів *теоретичної* підготовки майбутніх спеціалістів у ВНЗ.

Оскільки у наукових текстах будь-якого формату є чотири основних, але різних типи знаків: знаки-слова, знаки-терміни, знаки-концепти і математичні знаки, то їх функції щодо презентації змісту наукових текстів мають бути також різними. І, відповідно до цього, мають бути чотири *різних* системи координат інтерпретації (далі СКІ) змісту одного й того самого наукового тексту. При цьому зазначимо, що кожна окрема СКІ має бути чітко визначена як авторами наукових текстів, так і тими, хто використовує наукові тексти з професійною метою, тобто викладачів, студентів та ін.

Вирішення зазначеної мети потребує постановки кількох різних завдань, відповідь на які матиме як експлікативний, так і дидактико-прагматичний характер.

Перше завдання полягає в тому, щоб здійснити денотативний аналіз чотирьох основних типів знаків і дати відповідь на запитання про те, які предметні сфери вони презентують у наукових текстах, та визначити їх (предметних сфер) природу. Рішення цього завдання частково викладено нами у статті [5] і коротко зводиться до такого.

Знаками-словами вчені позначають реально існуючі предмети та явища, їх власності, рухи, їх кількість, а також власні практичні дії щодо проведених ними експериментів, обробки результатів, які потім викладені ними у наукових текстах. Оскільки предмети та явища мають енергетичні характеристики, які діють на органи чуття, як, до речі, і знаки-слова (фонетизовані, графовізовані), у свідомості як авторів, так і тих, хто читає наукові тексти,

виникають образи предметів та явищ, образи їх властивостей і образи знаків-слів у їх взаємозв'язку та взаємозалежності.

Знаками-термінами вчені, автори наукових текстів, позначають не реально існуючі предмети та явища, а результати операцій свого мислення у вигляді логічних форм мислення (поняття, судження), елементи логічних форм (суб'єкт, предикат, рід, вид, клас), логічні операції та ін. Предметною сферою знаків-термінів у наукових текстах постає *текстовізоване мислення* вченого та його (мислення) результати, яких не існує у досліджуваних ним предметах та явищах. І тому побачити їх очима або іншими органами чуття неможливо принципово. Вони (результати мислення) ідеальні за своєю природою і походженням, тобто певною мірою «вудумані», є витворами думки вченого, а не існують предметно.

Знаками-концептами вчений позначає не предмети та явища, не логічні форми свого мислення, а *сутність* досліджуваного ним явища, якої (сутності) в них (явищах) не існує, оскільки *створюється сутність* конструктивно його *розумом*, використовуючи при цьому знаки-слова, знаки-терміни, знаки-концепти і відповідну фахову парадигму. Водночас створювана розумом вченого *сутність* досліджуваного явища презентує і *сутність* самого розуму, оскільки конструювання *сутності* явища, яке він досліджував, здійснюється ним з використанням чотирьох різних типів знаків із дотриманням положень, правил і законів, які напрацьовані в чотирьох різних науках. І порушення вченим зазначених правил і законів оперування знаками руйнує конструкцію *сутності* досліджуваного явища і водночас *сутність* самого розуму. Але *різниця між сутностями* полягає в тому, що *сутність* досліджуваного явища завжди *монопарадигмальна*, а розуму – *поліпарадигмальна*. Зазначимо, що обидва види сутності мають ідеальну за походженням природу, тобто створені, витворені думкою вченого, його мисленням та розумом.

Математичними знаками вчений позначає результати експериментів, які постають у текстах у вигляді наукових фактів, зако-

номірностей, законів і належать до досліджуваних ним предметів та явищ.

Таким чином, у *наукових* тестах будь-якого змісту є чотири різних предметних сфери, які потребують чотирьох різних систем координат їх інтерпретації. Дві з них належать до досліджуваних ученим предметів та явищ, а також їх результатів, а дві інших – до його мислення та результатів мислення у вигляді думок, роздумів, міркувань і визначають його (мислення) *фахову сутність*. Вони позначаються знаками-термінами і знаками-концептами. До речі, Е. Дьоллінг в одній зі своїх статей виділяє сім способів або видів існування: реальне, ідеальне, логічне, математичне, міфологічне, літературно-художнє і релігійне [3, с. 120].

Разом з тим слід зазначити, що існує парадокс-проблема, яка полягає в тому, що три із чотирьох типів знаків, а саме знаки-слова, знаки-терміни і знаки-концепти вивчають різні науки (лінгвістика, логіка, термінологія, концептологія), предметні сфери денотатів цих типів знаків різні, а зовні знаки абсолютно однакові, ізоморфні. Тож постає друге завдання: з'ясувати, якими засобами і технологіями необхідно оволодіти трьом основним учасникам освітнього простору, а саме вченим як авторам наукових текстів, викладачам і студентам, щоб навчитись і розрізняти, і відображати предметні сфери зазначених типів знаків та їх денотати у наукових текстах і водночас уміти їх створювати. Для цього треба зробити їх розум, образно кажучи, «зрячим», діючим, творчим. І це є третім завданням, яке ми ставимо в цій статті.

Складність проблеми полягає в тому, що в процесі вирішення поставлених завдань необхідно розробити теоретико-методологічну й водночас методико-технологічну основи, які принципово відрізняються від дидактики знань, умінь і навичок (далі – ЗУН) на основі природничонаукової парадигми як пріоритетної у вищій школі. Так, наприклад, визначення *сутності* досліджуваного явища в межах природничонаукової парадигми завжди монопарадигмальне і тому одне-єдине («Бритва В. Оккама»), а сутність розуму

поліпарадигмальна. І цей факт є однією з методологічних та теоретико-методичних проблем і предметом нашого майбутнього дослідження.

Необхідність розробки і нової методології, і новітніх технологій зумовлена тим, що результати дослідження розуму, інтелекту методами природничонаукової парадигми викликають у вчених певну невизначеність, яка не припускає для результатів досліджень, що претендують на статус наукових. Так, М.А. Холодна в назвах своїх праць термінологічно зазначає *парадокси дослідження* психології інтелекту [9] і навіть виражає сумнів щодо інтелекту як психічної реальності [10]. А проблема *розуміння* до цього часу залишається загадкою для наукової спільноти [2; 4].

Технологія створення наукових ЗУН на основі природничо-наукової парадигми почала розвиватись після введення Галілеєм вимірювальних процедур і за чотириста років вченими вибудовані досить чіткі положення, правила та закони щодо створення фахових ЗУН, які стали предметною основою фахової підготовки спеціалістів у ВНЗ всього світу. Аналогічні, але різні за змістом положення, правила та закони мають бути створені в рамках дидактології. Відносно дидактики ЗУН вони мають стати пріоритетними в новій освітній стратегії *фахової* підготовки спеціалістів у вищій школі, оскільки дидактика ЗУН досить розвинута, досліджена, а дидактологістика поки що лише позначає свою предметну сферу щодо явищ, природа яких ідеальна і вони мають свою власну фахову сутність.

Тож які положення, правила та закони мають бути створені у сфері дидактології, щоб учені, викладачі та студенти не тільки знали, тобто мали певні фахові знання, уміння й навички, які формуються переважно на основі природничонаукової парадигми та процесів пам'яті, але й розуміли, мали *фаховий розум* спеціаліста будь-якого профілю.

Відповідь на поставлені запитання у контексті дидактології, предметною сферою якої постає текстовізований розум, зводиться до такого.

По-перше, оскільки в наукових текстах презентовані дві онтологічно різні реальності, які позначаються різними типами знаків (знаками-словами та математичними знаками позначається досліджувана вчений частина об'єктивно існуючої дійсності та результати її досліджень, а знаками-термінами та знаками-концептами вчений позначає думки, роздуми, результати своїх міркувань), то їх (типів знаків) співвідношення визначає денотативно-фаховий статус образу мислення вченого: професійний (ЗУН) або професіональний (розум) у їх денотативному співвідношенні. Зазначимо, що мова йде не тільки про вченого, а й про решту учасників освітнього простору, тобто викладачів, студентів, магістрів.

По-друге, очевидно, що для цього виникає потреба підрахунку у науковому тексті кількості різних знаків того чи іншого типу, щоб потім визначити зазначене їх співвідношення. Складність цього завдання полягає в тому, що три із чотирьох типів знаків зовнішньо абсолютно однакові. Тож як вирішити це завдання?

Для цього потрібно створити певні теоретичні положення, правила і закони щодо *технології вимірювання* кількості різних знаків того чи іншого типу в наукових текстах, які (теоретичні положення) визначатимуть у подальшому статус дидактології як науки, об'єктна і предметна сфера якої презентована текстовізованим розумом та засобами його існування.

Суть теоретичних положень і створення на їх основі вимірювальних технологій зводиться до такого.

Різниця між типами знаків визначається різними механізмами утворення їх денотатів, і ці механізми викладені в нашій статті у вигляді критеріїв і стандартів текстовізованого розуму [5]. Але в ній не визначена процедура підрахунку кількості різних знаків того чи іншого типу в наукових текстах, денотати яких різні.

То ж у чому полягає технологія цієї процедури?

Цю процедуру регламентує *закон незворотної експлікації фіксованих денотатів зазначених типів знаків*, сутність якого зводиться до таких положень.

По-перше, *всі знаки у наукових текстах є знаки-слова* (положення № 1). Математичні знаки ми розглядати не будемо, лише зазначимо, що в межах математики як окремої науки вони мають статус знаків-термінів, оскільки створені думками, роздумами вчених-математиків. Але в наукових текстах інших наук вони належать до досліджуваної вченими дійсності, якими вони (вчені) позначають результати своїх досліджень. І тому виконують функцію, аналогічну знакам-словам, оскільки характеризують, інтерпретують досліджувану вченим дійсність, а не його думки, роздуми. У зв'язку цим доречно зауваження Ф. Енгельса: «Забавне змішування математичних дій, що допускають матеріальний доказ, перевірку, – бо вони основані на безпосередньому матеріальному спогляданні, хоч і абстрактному, – з такими *суто* логічними діями, яким, отже, не властива позитивна достовірність, притаманна математичним діям... а як багато з них виявляються помилковими!» [8, с. 582–583].

По-друге, оскільки у наукових текстах є інші типи знаків, крім знаків-слів і математичних знаків, тобто знаки-терміни і знаки-концепти, денотати яких створюються на іншій, не чуттєво-образній, а логічній та логістичній основі, різниця між ними визначається положенням № 2: *всі знаки у наукових текстах є знаки-слова, але не всі знаки-слова мають статус денотатів знаків-термінів і знаків-концептів*.

Положенням № 2 задається вимірна, метрична основа, згідно з якою між кількістю знаків-слів і кількістю знаків-термінів та знаків-концептів у науковому тексті має бути різниця, оскільки якщо всі знаки в наукових текстах є знаки-слова, але серед них є знаки, денотати яких іншого походження, то, незважаючи на їх зовнішню однаковість, очевидно, що така різниця має бути. І ця різниця може визначати денотативний пріоритет або знаків-слів, і водночас їх кількість, презентуючи досліджувану вченим дійсність, або знаків-термінів, які презентують думки, роздуми вченого у тому чи іншому тексті. Як приклад пропонуємо уявити два тексти – художньої літератури та філософський текст і методом власного ро-

зумового оцінювання визначити, у якому з них більше знаків-слів, а в якому – знаків-термінів, знаючи, що філософія з грецької означає любов до мудрості (гр. *phileo* – люблю, а *sophia* – мудрість). До речі, ідея прикладу, як і назви нашої статті, виникла після ознайомлення з монографією Н. Кочубей [7], за що висловлюємо вдячність автору.

В основі зазначених положень лежить закон незворотної експлікації фіксованих денотатів, згідно з яким денотати зазначених типів знаків не можуть бути змінені, оскільки порушення цього закону призводить до ототожнення денотатів двох онтологічно різних видів реальностей і їх різних сутностей. І, як наслідок – нескінченні суперечності, некоректні судження, висновки тощо.

Різницю між кількістю знаків-термінів і знаків-концептів регламентує інший закон – *закон розгорнутої (розгортання) експлікації денотата знака-концепта*. Суть закону зводиться до такого.

По-перше, денотат знака-концепта має дві форми існування: розгорнуту і згорнуту. Розгорнута форма денотата концепта має вид визначення поняття за родовидовою схемою (визначення поняття через найближчий рід та видові відмінності). Заповнення родовидової схеми визначення здійснюється вченим відповідно до положень, правил і законів *концептуальних стандартів* [5]. А згорнута форма представлена у текстах одним знаком-концептом, у якому денотат концепта згорнутий (згідно з Ф. Енгельсом, скороченнях, у яких ми охоплюємо множину чуттєво сприйнятих речей), а його розгортання здійснюється завдяки дефініції. І тому денотат обох форм концепта тотожний.

По-друге, оскільки згорнута форма знака-концепта і форма знака-терміна зовнішньо однакові, різниця між ними визначається положенням № 3: *всі знаки-концепти є знаки-терміни, але не всі знаки-терміни мають статус денотатів фахових знаків-концептів*. Тобто розгорнута форма денотата знака-концепта у вигляді визначення поняття складається із знаків-термінів: визначуване, визначальне, родова ознака, видові ознаки; і вони є логічні терміни, яки-

ми вчений позначає елементи судження. А судженням, яке має вид визначення поняття за родо-видовою схемою і умови дотримання концептуальних стандартів, вчений презентує *сутність* дослідженого явища. І тому в денотат концепта вчений включає досліджувану ним дійсність, результати досліджень і фахову парадигму, яка фаховізує *сутність* досліджуваного явища, а денотати логічних термінів не мають до них стосунку (згідно з Ф. Енгельсом, не мають позитивної достовірності). Іншими словами, денотати знаків-термінів монопарадигмальні, тобто виключно логічні, а денотати знаків-концептів поліпарадигмальні, міждисциплінарні, синергетичні.

Наявність у текстах двох форм існування денотата концепта – згорнутої і розгорнутої – дає змогу вирішити наше третє завдання – зробити розум «зрячим», активованим. І цю функцію виконує дефініція, зміст якої можна виміряти на предмет наявності та дотримання складових концептуальних стандартів якості професійного образу мислення основними учасниками вищої фахової освіти. Зазначимо, що дефініція може бути як фонетизована, озвучена, так і графовізована, і тим самим може бути доступною органам чуття. Деякі технології вимірювання викладені в додатках нашої монографії у вигляді методичних рекомендацій [6].

Звертаємо увагу на інтерпретацію терміна «закон» у природничо-науковій парадигмі, де його виведення здійснюється на основі проведених експериментів, отриманих фактів, закономірностей і самого закону, які позначаються математичними знаками, і терміна «закон», який виводиться на іншій, умовидній технології для явищ, природа яких ідеальна, тобто являє собою «витвір думки».

Сутність цієї технології продемонстрована Д. Гільбертом у процесі побудови ним своєї геометрії. На відміну від Евкліда, який використовував одну з аксіом геометрії, яка приймалась ним як «очевидна істина», що не потребує доказу, Д. Гільберт використовує умовидну технологію, яку починає демонструвати з перших сторінок своєї геометрії: «Ми *мислимо* (виділено нами В. К.)

три різні системи речей...» [1, с. 56]. Далі йде їх перелік і в подальшому пояснення, суть яких зводиться до такого: як ми їх назвемо – не важливо. Головним є те, які значення ми їм припишемо, які стосунки між ними визначимо і будемо їх дотримуватись.

На відміну від Д. Гільберта, у дидактології приписуються значення різним типам знаків, які створювали думками, роздумами, міркуваннями лінгвісти, термінологи, концептологи, логіки, психологи, вчені фахових наук. Вони є загальноприйнятими і змінам не підлягають.

Водночас зазначимо: оскільки однією з обов'язкових вимог до наукових робіт є «наукова новизна» результатів досліджень, то автори, тобто вчені, викладачі, студенти, магістри, які працюють над дисертаціями, дипломними, магістерськими роботами, зобов'язані результати своїх досліджень номінувати (термінувати) новими знаками-словами, знаками-термінами, знаками-концептами, що тим самим сприятиме прогресивному, креативному й прогностичному розвитку як науки, так і вищої освіти.

Креативну і прогностичну функцію концептів (і, відповідно, концептуалізації) ми демонструємо на простому прикладі: дати визначення поняття «годинник», яке б презентувало його *сутність*. Переважають пропозиції функціонального типу (показувати час), атрибутивного (механічні, електричні, квантові), але жодне з них не визначає його сутність. І всі з цим погоджуються. А на підказку ввести у визначення парадигму постає запитання: «Як це?»

Годинник є приладом, у якому деякі його елементи перебувають у взаємооднозначному відношенні до певних періодів обертання землі навколо сонця (теорія Коперника). Знаючи *сутність* годинника, можна *теоретично*, тобто «витворами» *парадигмованої думки*, створювати сотні годинників на якій завгодно атрибутиці, дотримуючись зазначеного взаємовідношення.

Цим прикладом ми розводимо поняття «мислення» як психічний процес відображення зв'язків та відношень між предметами різної природи (адаптивна функція) і поняття «думка» як результат процесу

мислення, і процесуальна функція її позначається терміном «видумка», тобто «витвір думки», яка *створює зв'язки та відношення*, яких до цього не існувало (креативна, творча функція думки).

Ми хочемо також цим прикладом зорієнтувати основних учасників вищої фахової освіти щодо оволодіння технологіями парадигмованих «витворів думок», результати яких ідеальні, але, будучи опредмеченими, означеними, об'єктивованими, стають джерелом науково-технічного прогресу у сфері і науки, і вищої освіти. А креативна і прогностична функція концепта в наведе-

ному прикладі у контексті дидактологістики є одним із висновків нашої статті.

Розглянуті нами теоретико-методологічні та методико-технологічні основи розуму предметно орієнтовані не тільки на потреби науки та вищої освіти, але й потреби інших галузей суспільства, наприклад, бізнесових структур, у яких останнім часом виникла потреба в розробці технологій так званих «розумних розмов», не кажучи вже про політиків, для яких оволодіння технологіями «розумних розмов» визначатиме їх професійно-офіційний (розумовий) статус політика.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гильберт Д.** Основания геометрии / Д. Гильберт; [пер. с 7-го нем.] изд. И. С. Градштейна; под ред. и со вступ. ст. П. К. Рашевского]. – М., 1948. – 491 с.
2. **Гусев С. С.** Проблема понимания в философии / С. С. Гусев, Г. Л. Тульчинский. – М.: Политиздат, 1985. – 192 с.
3. **Дёллинг Э.** Экзистенциальные высказывания и их анализ в логике и философии / Э. Дёллинг // Исследования по логике научного познания. – М.: Наука, 1990. – С. 115–123.
4. Загадка человеческого понимания / [под общ. ред. А. А. Яковлева; сост. В. П. Филатов]. – М.: Политиздат, 1991. – 352 с.
5. **Коваленко В. О.** Дидактологістика у вищій школі: критерії та стандарти текстівізованого розуму / В. О. Коваленко // Вища освіта України. – 2014. – № 2. – С. 28–35.
6. **Коваленко В. О.** Методологія, парадигми, теорії логістичної фаховізації вищої психологічної освіти: монографія / В. О. Коваленко, Є. А. Огаренко. – Запоріжжя: КПУ, 2012. – 152 с.
7. **Кочубей Н.** Синергетические концепты в нелинейных контекстах / Н. Кочубей. – Saarbrücken: Palmarium Academic Publishing, 2013. – 259 с.
8. **Маркс К.** Твори: в 30 т.: пер. з 2-го рос. вид. / К. Маркс, Ф. Енгельс. – К.: Вид-во політичної літератури, 1965. – Т. 20. – 775 с.
9. **Холодная М. А.** Психология интеллекта: парадоксы исследования / М. А. Холодная. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – СПб.: Питер, 2002. – 272 с.
10. **Холодная М. А.** Существует ли интеллект как психическая реальность? / М. А. Холодная // Вопросы психологии. – 1990. – № 5. – С. 121–128.

REFERENCES

1. **Gilbert D.** The Foundations of Geometry / D. Gilbert; – [translated by I.S.Gradshstein from 7th German edition under the editorship and prolusion of P. K. Rашevskiy]. – М., 1948. – 491 p. (Russian)
2. **Gusiev S. S.** The Problem of Understanding in Philosophy / S. S. Gusiev, G. L. Tulchinskiy. – М.: Politizdat, 1985. – 192 p. (Russian)
3. **Diolling E.** Existential Statements and Their Analysis in Logic and Philosophy / E. Diolling // *Research on Logic of Scientific Cognition*. – М.: Nauka, 1990. – P. 115–123. (Russian)
4. The Secret of Human Comprehension / edited by A. A. Yakovlev; compiled by V. P. Filatov]. – М.: Politizdat, 1991. – 352 p. (Russian)
5. **Kovalenko V. O.** Denotative Didactic Logistics in the System of Higher Education: Criteria and Standards of Mind Reflected in Scientific Texts / V. O. Kovalenko // *Vyshcha Osvita Ukrainy*. – 2014. – № 2. – P. 28–35. (Ukrainian)
6. **Kovalenko V. O.** Methodology, Paradigms, Theories of Logistic Specialization of the System of Higher Psychological Education: Monograph / V. O. Kovalenko, Ye. A. Oharenko. – Zaporizhzhia: KPU, 2012. – 152 p. (Ukrainian)
7. **Kochubey N.** Synergetic Concepts within Non-Linear Contexts / N. Kochubey. – Saarbrücken: Palmarium Academic Publishing, 2013. – 259 p. (Russian)
8. **Marx K.** Collected Works: in 30 Volumes: translated from the 1st Russian edition / K. Marx., F. Engels. – К.: Vydavnytstvo Politychnoi Literatury, 1965. – Vol. 20. – 775 p. (Ukrainian)
9. **Kholodnaia M. A.** Psychology of Intelligence: Paradoxes of the Research / M. A. Kholodnaia. – [2nd edition, revised and enlarged]. – St. Petersburg: Piter, 2002. – 272 p. (Russian)
10. **Kholodnaia M. A.** Is There Intelligence as Psychic Reality? / M. A. Kholodnaia // *Voprosy Filosofii*. – 1990. – № 5. – P. 121–128. (Russian)